

sovjetske namjere da Jugoslaviju izoliraju od blokova, ali da je i marginaliziraju u svjetskim zbivanjima. A to je, na žalost, položaj Jugoslavije upravo danas.

Poželjno je da dr. Darko Bekić s jednakom akribijom obradi razdoblje vanjske politike i međunarodnog položaja Jugoslavije prije 1949, te nakon 1955. godine, na temelju jednakog ili još većeg obilja dokumenata, i da u tome održi zavidnu znanstvenu razinu koju je dostigao u ovoj knjizi.

Vladimir Đuro Degan

BEOGRADSKI UNIVERZITET i '68. Zbornik dokumenata o studentskim demonstracijama, Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu, Beograd 1989, 334 str.

Momčilo Mitrović i Dobrica Vučević prikupili su i za tisak pripremili dokumente o studentskim demonstracijama koje je izdao Centar za marksizam Univerziteta u Beogradu. Zbornik je sačinjen od mahom do sada neobjavljene arhivske građe pohranjene u Istorijskom arhivu Beograda, i to ponajprije one partijskog porijekla. Tek manji dio dokumenata preuzet je iz privatnih zbirki o kojima priređivači nisu dali za tu priliku poželjne, dodatne eksplikacije što, razumije se, otežava njihovu dodatnu verifikaciju. Isto vrijedi i za arhivsku građu. Kako je ona još uvijek nesređena, priređivači Zbornika nisu mogli naznačiti njezine odrednice, kako je uobičajeno, kada je riječ o prezentaciji te vrste građe.

I uopće, bez obzira na te momente, čini mi se da su sastavljači Zbornika morali učiniti više kako bi prezentirane dokumente približili čitaocu. Bilježaka uz osnovni tekst kojima bi, ako ništa drugo, barem bio pojašnjen kontekst u kojem i kako nastaju pojedini dokumenti, gotovo da i nema. Objašnjenja dana na početku svake glave, iako vrlo instruktivna, čini se da još uvijek nisu dovoljna da, kako zadovoljava, odgovore na ta i slična pitanja. Isto je i s predgovorom u kojem je preferiran faktografski prikaz događanja na Beogradskom univerzitetu, dok su drugi, po meni, ipak značajniji momenti, vezani za razumijevanje objavljene građe, ostali u drugom planu. Npr., čitalac nije informiran jesu li priređivači imali uvid u sve dokumente koji se odnose na studentske demonstracije, ili je bilo i dokumenata koje iz nekih razloga nisu mogli dobiti na uvid. Nadalje, kako su u tom Zborniku objavljeni dokumenti isključivo iz privatnih zbirki i Istorijskog arhiva u Beogradu ne bi bilo deplasirano to istaknuti već u naslovu te dati osnovnu informaciju što je s građom u ostalim arhivima. A takve građe zasigurno ima, čak bi se usudio pretpostaviti da je relevantnija za pravilno procjenjivanje domašaja studentske akcije, te posebice aktivnosti vlasti da se ta akcija kompromitira i osujeti, nego što je građa uvrštena u Zbornik koji je predmet našeg interesa.

Dokumenti su podijeljeni u pet glava. U prvoj glavi prezentirani su oni u vezi s neposrednom aktivnošću studenata, u drugoj izvještaji partijskih aktivista, u trećoj i četvrtoj reagiranje pojedinaca, kolektiva i institucija na novo-

nastalu situaciju, dok je u posljednjoj, petoj, glavi, riječ o odjecima koje je studentska akcija imala u većem dijelu Jugoslavije.

Nakon izbijanja demonstracija i osnivanja akcionih odbora, studentima se nametnuo problem od čijeg je rješenja umnogome ovisio tok i ishod cjelokupne akcije. Kako upoznati javnost, posebice radničku klasu, s intencijama studentskog pokreta? U zemlji bez slobode štampe, kao što je tada bilo u Jugoslaviji, šanse da ideje inkompatibilne s vladajućim dobiju mjesto u sredstvima masovnih komunikacija graničile su se s naučnom fantastikom. Da je tako svjedoči i to kako je »velika štampa« pisala o studentskoj akciji. I najmanji pokušaj dovođenja u sumnju službenog stava o demonstracijama, kao što je učinjeno na stranicama »Rada«, imao je za posljedicu energičnu akciju tzv. progresivnih snaga.

Golemoj sistemskoj (dez)informativnoj mašineriji studenti su suprotstavili list »Student«, biltene i letke. Dokumenti u prvoj glavi Zbornika potječu upravo iz navedenih publikacija.

Posebno je značajno što su priređivači odlučili da u integralnoj verziji objave svih devet Biltena centralnog Akcionog odbora demonstracija koji, do pojavljivanja ovog Zbornika, nisu u cijelosti nigdje publicirani. Doduše, s pojedinim, važnijim dijelovima Biltena, mogli smo se upoznati još 1971. godine u dokumentima » Jun — lipanj 1968«. koje je izdala redakcija »Praxisa«. Na stranicama Biltena praćena su sva značajnija zbivanja na Univerzitetu što čitaocu omogućava kakav-takav uvid u esencijalne preokupacije studenata. Naročito su instruktivni izvještaji sa zborova održanih po fakultetima, proglasi i saopćenja sveučilišnih organa, reakcije nastale kao odjek na brutalnost policije, pisma upućena na adrese viših državnih i partijskih instanci itd.

Manji dio napisa u toj glavi preuzet je iz pojedinih vanrednih brojeva »Studenta« i »Crvenih novina«, lista koji se tijekom demonstracija pojavio na Pravnom fakultetu u Beogradu. Na kraju, potrebno je istaknuti, ne zbog činjenice što su tu objavljeni, jer je to već učinjeno na bezbroj drugih mjesta, nego zbog objektivnog značenja za sagledavanje ciljeva studentske akcije, da se na tim stranicama čitalac može upoznati sa sadržajem osnovnih programatskih dokumenata studenata Beogradskog fakulteta te dobiti uvid u doista demokratsku proceduru kojoj je prethodilo njihovo donošenje.

Za razliku od dokumenata u prvoj glavi Zbornika, koji su već dvadeset godina dostupni istraživačima studentskih demonstracija, druga glava sadrži veći dio prvi put objavljenih dokumenata. Riječ je o informacijama koje su pojedini aktivisti, Tanjug i od studenata izabrani organi dostavljali informativnim službama GK SK Beograda i CK SK Srbije. U Tanjugovim i studentskim informacijama nema važnijih momenata koji bi zaslužili posebnu pozornost. Međutim, kada je riječ o izvještajima aktivista, ta konstatacija nikako ne može stajati.

Već sama činjenica što su na fakultetima bili prisutni i studenti spremni da po nalogu Partije »snimaju« situaciju, i o tome na spomenuta mjesta šalju iscrpna priopćenja, indikativna je sama po sebi. Priređivači Zbornika pravilno su ocijenili njihov značaj rekavši da »iako ova dokumenta sigurno nisu bila jedini izvor informacija partijskim strukturama Grada i Republike, očito su one na vreme i detaljno bile upoznate sa situacijom koja je na Beogradskom univerzitetu i među studentima vladala od prvog trenutka izbijanja demonstracija. Time otpadaju bilo kakva nagađanja o mogućim nesporazumima zbog neo-

baveštenosti u pojedinim momentima partijsko-državnih struktura sa akterima demonstracija« (str. 111).

Sadržaji pojedinih obavještenja, često minuciozno pisani, s navođenjem imena diskutanata i u obliku teza izloženih stavova za koje su se zalagali, istraživačima mogu biti znatno korisni. Tako izvjesni Nađ Jožef i Planojević Milena izvještavaju s mitinga na Ekonomskog fakultetu da je neki student uzviknuo: »na krv odgovarat ćemo krvlju«, da su pojedini profesori kao urgentan problem tadašnjeg trenutka istakli nužnost organizacijskog povezivanja studenata s radnicima, da je neki student tvrdio da je svaki dijalog s vlašću samo gubljenje vremena itd. (str. 121). Slične objeckije nazočne su i u izvještajima ostalih aktivista.

U dvije naredne glave Zbornika, trećoj i četvrtoj, priređivači su prikupili dokumente koji su nastali kao reakcija na studentsku akciju. Posebno treba izdvojiti stavove općinskih komiteta koji su, u takvoj formi, do danas bili nepoznati. Uvid u te dokumente pomaže boljem sagledavanju pozicija s kojih je djelovala jedna od sukobljenih strana.

Mislim da se može reći kako su općinski komiteti, barem gledajući iz sadašnje perspektive, djelovali kontraproduktivno, ali s obzirom na indoktriniranost ljudi koji su u njima služili, i sistem kojem su neprijatelji naprosto bili neophodni, drukčije reagiranje, objektivno, nije se moglo ni očekivati. Iz informacija s pojedinih sastanaka, a ti su održavani i u ranim jutarnjim satima (četiri sata), vidi se da su aktivisti imali za zadatak registrirati i osujetiti bilo kakvu aktivnost studenata na »svom« području. Primarni zadatak bio je ne dopustiti studentima da stupe u kontakt s radnicima, u čemu su, uz podršku dijela radnika, uglavnom i uspjeli.

U izvještaju općine Voždovac o aktivnosti poduzetoj u novonastaloj situaciji, između ostalog, kaže se da su održani sastanci organizacija Saveza komunista na kojima je bilo diskusija i konkretnih prijedloga. U jednoj od diskusija ističe se da »građanima ovo (demonstracije studenata — B. B.) lomi živce. Mi kao komunisti dužni smo da ovo što pre sprečimo. Zbog onih kojima nije stalo do toga što će jesti, kako se često želi prikazati, nego do sasvim nečeg drugog, mi ne možemo dozvoliti anarhiju u društvu a pogotovo antisistemske delovanja« (str. 175).

Da bi čitalac dobio što bolji uvid o kakvim je dijaboličnim informacijama riječ, i vjerovatno još ponečem, navodim i ovu, po mnogo čemu indikativnu konstataciju iz priopćenja općinskog komiteta Zvezdare. U priopćenju se kaže da su »sekretari [...] izneli svoje mišljenje radnih ljudi [...]« (str. 176). Sic!

Osim izvještajima općinskih komiteta, prilično je prostora posvećeno i djelatnosti Gradskog komiteta koji je imao izrazito »tvrd« stav prema demonstracijama. Bez pretenzija da na ovom mjestu analiziram dokumente koji se odnose na djelatnost Gradskog komiteta, ali s neskrivenom namjerom da uveselim čitaoca, navest ću dio informacije sa sastanka Gradskog komiteta. Na sastanku se konstatira da »određen nered u sadašnjoj situaciji stvara i organizovanje akcija izvan Saveza komunista na Univerzitetu. Velik broj ljudi dolazi na fakultete i ostvaruje političke kontakte sa studentima. Istovremeno jedan broj nastavnika i studenata sa Filozofskog, Pravnog i Ekonomskog fakulteta odlazi van svog fakulteta i komunicira sa studentima drugih fakulteta. To sve nosi opasnost da se organizuje posebna politička akcija izvan Saveza komunista« (str. 148). Bilo kakav komentar o tome, mislim da je suvišan.

Prikaz toga dijela Zbornika ne bi bio potpun, ako se ne bi spomenuli i telegrami. Na osnovi ovdje objavljenih, prikupljenih iz Informativne službe CK SK Srbije, može se pretpostaviti da su autentični pa stoga, »ako je i bilo više poslanih iz jednog centra, što su studenti tvrdili za vreme demonstracija, onda je to bilo u zanemarivo malo slučajeva« (str. 143). Doista, studenti su na pojedinim zborovima, pa i pomoću sredstava informacija (vidi, npr. »Student«, vanredni broj 2) izrazili sumnju u autentičnost izjava radnih kolektiva. Bilo je i mišljenja da su telegrami slani iz jednog centra ali, ipak, čini se da je njihova osnovna teza bila da su telegrami slani iz *istih*, a ne *jednog* centra, a za tu tezu, na osnovi uvida u do sada pristupačnu građu, pa i onu o kojoj je upravo riječ, ima prilično valjanih argumenata.

Na kraju Zbornika, u petu glavu, uvršteni su, uglavnom, dokumenti koje su Odjeljenju CK SKJ za informacije slali partijski rukovodioci pojedinih republika. Dakle, riječ je o informacijama koje se ne odnose samo na događaje u Beogradu već i na ono što se dešavalo u drugim jugoslavenskim gradovima: Zagrebu, Sarajevu, Ljubljani, Titogradu, Kragujevcu...

Od prominentnijih imena naše dnevne politike neke izvještaje potpisali su Stane Dolanc, čovjek čija vrtoglava politička karijera počinje upravo te godine zahvaljujući dobro obavljenom poslu u pacifikaciji studenata Ljubljanske univerze, Hamdija Pozderac, Petar Dodik, Jelica Radojčić i Miko Tripalo. Informacije najčešće govore o ocjeni političko-sigurnosne situacije i aktivnosti tzv. subjektivnih snaga što vjerovatno neće zaslužiti veću pozornost o toj temi iole informiranog čitaoca. Izuzetak je telefonsko priopćenje Mike Tripala koje, u sagledavanju aktivnosti republičkog rukovodstva da ovlada novonastalom situacijom, ima stanovito značenje. Iznoseći svoje viđenje mitinga održanog u Studentskom centru 5. lipnja, Tripalo kaže da »nije bilo izričito neprijateljskih parola, ali je bilo ultra levih — maocetungovskih i praksisovskih; izjednačavanja ličnih dohodaka, zahteva za slobodu štampe i zbora (potcrtao B. B.) i sl.« (str. 311). On je, doduše, spreman, kaže se dalje u izvještaju, »podržati zahteve studenata koji su na socijalističkoj osnovi, ali im je otvoreno rekao da se neće dozvoliti nikakve demonstracije i izlazak na ulice« (str. 312). Za one koji su istog dana pripremali drugi sastanak, a među njima su bili i praxisovci, Tripalo ne isključuje i mogućnost hapšenja.

Na kraju, što reći o Zborniku dokumenata »Beogradski univerziteti 68«? Bez obzira na neka različita viđenja same koncepcije Zbornika, navedena na početku ovog teksta, smatram da je njegovo objavljivanje vrijedan doprinos sagledavanju svega onoga što se događalo na Beogradskom univerzitetu u lipnju 1968. godine, a i šire. Međutim, teško je povjerovati da bi bilo koji istraživač koji se sustavno bavi studentskim pokretom u Jugoslaviji, a studentske demonstracije na našim sveučilištima u lipnju 1968. samo su jedna etapa toga pokreta, na osnovi dokumenata objavljenih u tom Zborniku bio prinuđen bitno revidirati svoja dosadašnja poimanja toga složenog socijalnog fenomena. Prije bih rekao da će objavljeni dokumenti poslužiti kao argument više za već formirane stavove donesene na osnovi dokumenata poznatih prije objavljivanja toga Zbornika. Tu ponajprije mislim na Praxisove dokumente »Jun-lipanj 1968«, zbornik »Studentsko gibanje 1968—72« i sada već bogatu bibliografiju radova o studentskim demonstracijama.

Borislav Bijelić